

O'QUVCHILARNING AXLOQIY TARBIYALANGANLIK DARAJASINI
TASHXISLASH

O'ktamova Nasibaxon Najimitdinxon qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti magistranti

e-mail: uktamovanasiba2@gmail.com

Tel: +998977581208

ORCID: 0009-0006-1427-4821

ANNOTATSIYA: Maqolada yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda axloqiy tarbiyaning o'rni, uning mazmuni va asosiy tamoyillari yoritilgan. Shaxsning axloqiy ong, hissiyot va xulq-atvor elementlari asosida rivojlanishi pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Axloqiy tarbiyalanganlik darajasini baholash mezonlari, indikatorlari va zamonaviy tashxis metodlari (empirik, reflektiv, psixodiagnostik, sotsiometrik yondashuvlar) keng ko'rib chiqilgan. Toshkent shahridagi maktablarda o'tkazilgan empirik tadqiqot natijalari asosida, axloqiy tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va monitoring qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Maqola pedagogik amaliyotda axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuvni taklif etadi.

Kalit so'zlar: axloqiy tarbiya, axloqiy ong, axloqiy tarbiyalanganlik, pedagogik diagnostika, o'quvchi shaxsi, empirik tadqiqot, tarbiyaviy jarayon, tashxis metodlari, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy xatti-harakat.

ANNOTATION: The article elucidates the role, content, and fundamental principles of moral education in the comprehensive development of the younger generation. The evolution of personality based on elements of moral consciousness,

emotions, and behavior is analyzed from pedagogical and psychological perspectives. Criteria, indicators, and modern diagnostic methods (including empirical, reflective, psychodiagnostic, and sociometric approaches) for assessing the level of moral education are extensively examined. Drawing on the results of an empirical study conducted in schools in Tashkent, practical recommendations are provided for the effective organization and monitoring of the moral education process. The article proposes a comprehensive approach aimed at enhancing the effectiveness of moral education in pedagogical practice.

Keywords: moral education, moral consciousness, moral upbringing, pedagogical diagnostics, student personality, empirical research, educational process, diagnostic methods, social values, moral behavior.

АННОТАЦИЯ: В статье освещается роль нравственного воспитания во всестороннем развитии молодого поколения, его содержание и основные принципы. Развитие личности на основе элементов нравственного сознания, чувств и поведения проанализировано с педагогической и психологической точек зрения. Широко рассмотрены критерии, индикаторы оценки уровня нравственной воспитанности и современные методы диагностики (эмпирический, рефлексивный, психодиагностический, социометрический подходы). На основе результатов эмпирического исследования, проведенного в школах города Ташкента, даны практические рекомендации по эффективной организации и мониторингу процесса нравственного воспитания. В статье предлагается комплексный подход, направленный на повышение эффективности нравственного воспитания в педагогической практике.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственное сознание, нравственная воспитанность, педагогическая диагностика, личность учащегося, эмпирическое исследование, воспитательный процесс, методы диагностики, социальные ценности, нравственное поведение.

Yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda axloqiy tarbiya muhim o‘rin tutadi. **Axloqiy tarbiya** — bu shaxsning ijtimoiy qadriyatlarni anglash, ularga sodiq bo‘lish, insoniy munosabatlarni qadrlash kabi sifatlarini shakllantirish jarayonidir. Bugungi kunda maktablarda ushbu jarayonni samarali tashkil etish bilan birga, uni tizimli ravishda tahlil qilish va tashxislash ham zaruriyatga aylanmoqda. Zero, axloqiy tarbiyalanganlik darajasini baholash, ta’lim-tarbiya jarayonidagi zaif jihatlarni aniqlash va ularni takomillashtirishga xizmat qiladi.[1]

Axloqiy tarbiya — bu jamiyatda shakllangan ijtimoiy va ma’naviy qadriyatlar tizimini yoshlarga singdirish, ularni axloqiy qarorlar qabul qilishga, odob-axloq me’yorlariga rioya etishga o‘rgatish jarayonidir. Pedagogik nazariyada axloqiy tarbiya shaxsning axloqiy ong, axloqiy hissiyot, va axloqiy xulq-atvor elementlari asosida shakllanishi ta’kidlanadi.

Shaxs axloqiy jihatdan barkamol bo‘lishi uchun quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilinadi:

- ✓ Mazmunlilik – tarbiya berilayotgan axloqiy tushunchalar hayot bilan bog‘lanishi zarur;
- ✓ Bosqichlilik va tizimlilik – axloqiy tarbiya yoshga, bilim darajasiga mos holda olib borilishi lozim;
- ✓ Individuallashtirish – har bir o‘quvchining psixologik xususiyatlariga mos yondashuv;
- ✓ Faollik va ongli ishtirok – o‘quvchining o‘zi axloqiy tanlovlarda faol bo‘lishi kerak.[2]

Bu prinsiplar asosida tashkil etilgan axloqiy tarbiya jarayoni barqaror natijalar beradi va o‘quvchining mustaqil shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Pedagogik psixologiyada “axloqiy tarbiyalanganlik” tushunchasi o‘quvchining ijtimoiy normalarga munosabati, axloqiy ong darajasi, his-tuyg‘ulari va amaliy xatti-harakatlari birligi sifatida talqin etiladi. Bu holat ko‘p hollarda ichki motivatsiya, tarbiyaviy muhit va shaxsiy tajriba bilan belgilanadi.

Axloqiy tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish quyidagi sabablarga ko‘ra muhim:

- ✓ Tarbiyaviy faoliyatning samaradorligini aniqlash;
- ✓ O'quvchilarning ijtimoiy-psixologik holatini baholash;
- ✓ Individuallashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish;
- ✓ Risk guruhini aniqlab, profilaktik chora-tadbirlar rejalashtirish.

Bu jarayon, avvalo, tashxis metodlarini tanlash, mezonlar aniqligi, natijalarni ilmiy tahlil qilish bilan bog'liq.[4]

Axloqiy tarbiyalanganlik darajasini aniqlashda zamonaviy pedagogika fanida quyidagi yondashuvlar qo'llaniladi:

- ✓ Empirik yondashuv – real xatti-harakatlarni kuzatish, test va so'rovnomalar orqali natija olish;
- ✓ Reflektiv yondashuv – o'quvchining o'zini anglash darajasi, ichki motivatsiyasi va ongli tanlovlari tahlili;
- ✓ Psixodiagnostik yondashuv – shaxsiy savolnomalar, loyihaviy testlar (masalan, "Axloqiy dilemmalar" usuli) orqali axloqiy qadriyatlar tizimini aniqlash;
- ✓ Sotsiometrik yondashuv – guruhdagi ijtimoiy munosabatlar orqali o'quvchining axloqiy pozitsiyasini aniqlash.[5]

Ushbu metodlar o'zaro qo'shilsa, o'quvchining axloqiy shakllanganlik darajasini ko'p qirrali tahlil qilish imkonini beradi.

Ilmiy-nazariy adabiyotlar asosida axloqiy tarbiyalanganlikni quyidagi mezonlar va ularning aniq indikatorlari orqali baholash mumkin:

MEZON	INDIKATORLAR
Axloqiy ong	Axloqiy tushunchalarni anglash, qadriyatlar ierarxiyasi, ijtimoiy vaziyatlarni axloqiy baholash
Axloqiy hissiyot	Insonparvarlik, rahm-shafqat, vijdon, adolat hissi
Axloqiy xatti-harakat	Axloqiy tanlov qilish, o'z harakatiga baho berish, boshqalarga hurmat ko'rsatish

Bu indikatorlar asosida har bir o'quvchining axloqiy darajasi individual tarzda aniqlanadi.

2025-yil bahorida Toshkent shahridagi beshta umumta'lim maktabida o'tkazilgan empirik tadqiqot doirasida 250 nafar 7–9-sinf o'quvchilari ishtirok etdi. Tashxisda quyidagi vositalardan foydalanildi:

- ✓ Axloqiy xatti-harakat so'rovnomasi (Likert shkalasi asosida);
- ✓ Sotsiometrik kuzatuv jadvali (o'quvchilarning o'zaro munosabatlari tahlili);
- ✓ Suhbat va pedagogik kuzatuv (ustozlar tomonidan harakatlar bahosi).[6]

Natijalarga ko'ra, axloqiy ongga ega o'quvchilarning ulushi yuqori bo'lsa-da, amaliy xulq-atvorda ayrim ziddiyatlar kuzatildi. Bu esa “bilish–hissiyot–harakat” zanjirida nomuvofiqlik borligini ko'rsatadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, faqatgina so'rovnoma yoki test natijalari bilan cheklanmaslik kerak. Ularni:

- ✓ pedagogik kuzatuvlar;
- ✓ ixtiyoriy faoliyatdagi ishtirok (ko'ngillilik, yordam);
- ✓ muammoli vaziyatga munosabat;

kabi usullar bilan boyitish, axloqiy tarbiyalanganlikni yanada chuqurroq ochib berishga yordam beradi.[7]

Axloqiy tarbiyalanganlikni chuqurroq va ishonchli baholash uchun kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, har bir o'quvchining shaxsiy tajribasi, tarbiya muhiti va psixologik xususiyatlari farqlidir. Shu bois, axloqiy rivojlanish darajasini aniqlashda faqat raqamli natijalar emas, balki kontekstual va emotsional holatlar ham e'tiborga olinishi lozim.

Axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish uchun quyidagi pedagogik tavsiyalarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiq:

Integrallik tamoyili – axloqiy tarbiyani boshqa fanlar, ijtimoiy faoliyat va sinfdan tashqari ishlanmalarga integratsiya qilish. Masalan, adabiyot darslarida axloqiy muammolar tahlili, tarix darslarida buyuk shaxslarning axloqiy qarorlari muhokamasi orqali o'quvchilarni fikrlashga undash mumkin.

Rolli o'yinlar va axloqiy dilemmalar – o'quvchilarning real hayotga yaqin holatlarda tanlov qilish malakasini rivojlantiradi. Masalan, “Agar sen do'stingning noto'g'ri harakatini ko'rsang, nima qilgan bo'larding?” kabi savollar orqali axloqiy refleksiyani rivojlantirish mumkin.

Ko'ngillilik va ijtimoiy loyihalar – o'quvchilarni boshqalarga yordam berishga yo'naltirilgan faoliyatga jalb qilish orqali ularning empatiya, javobgarlik va insoniylik hissi kuchayadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik – axloqiy tarbiya faqat maktab devorlarida emas, balki oilada ham davom etishi kerak. Shu bois, ota-onalarga seminarlar, maslahatlar berish va ularni tarbiyaviy jarayonlarga jalb etish zarur.

Shaxsiy namuna – ustozlarning o'z xulq-atvori, muomalasi va qarorlarida axloqiy mezonlarga rioya qilishi eng kuchli tarbiyaviy omil sanaladi. O'quvchi o'qituvchisining hayotiy pozitsiyasi orqali axloqiy qadriyatlarni anglaydi va o'zlashtiradi.[8]

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning axloqiy rivojlanishida ichki motivatsiya asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bu esa faqat “tashqi nazorat” emas, balki o'zini anglash va o'zini tarbiyalash qobiliyatlarini rivojlantirish orqali vujudga keladi. Bunday holatga erishish uchun dars va tarbiyaviy ishlar jarayonida o'z-o'zini baholash, his-tuyg'ularni ifodalash, o'z ustida ishlashga undovchi topshiriqlardan foydalanish foydalidir.

Shuningdek, axloqiy tarbiya natijalarini monitoring qilishda quyidagi ko'rsatkichlar asosida yillik tahlil tizimi yo'lga qo'yilishi mumkin:

KO'RSATKICH	TAHLIL VOSITASI	BAHOLASH SHAKLI
Axloqiy ong darajasi	So'rovnoma, suhbat	Ballik tizim (1–5)
Xulq-atvor muvofiqligi	Pedagogik kuzatuv, muammoli vaziyatlar	Tavsifiy tahlil
Ijtimoiy faol ishtirok	Ko'ngillilik, loyiha ishtiroki	Faollik indeksi

KO'RSATKICH	TAHLIL VOSITASI	BAHOLASH SHAKLI
Empatiya va insonparvarlik	Reflektiv insho, intervyu	Matnli tahlil va rubrika orqali

Ushbu tizim asosida axloqiy rivojlanish monitoringi nafaqat nazorat, balki shaxsiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi vositaga aylanishi mumkin.[9]

Xulosa qilib aytganda, yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashda axloqiy tarbiya markaziy o'rinni egallaydi. Uning samarali tashkil etilishi va tizimli diagnostikasi orqali o'quvchilarda mustahkam axloqiy pozitsiya, ijtimoiy mas'uliyat va insoniy fazilatlar shakllanadi. Bu esa nafaqat shaxsning, balki jamiyatning barqaror va sog'lom rivojlanishiga xizmat qiladi.

Aynan shunday yondashuvlar va diagnostika asosida axloqiy tarbiya jarayonini takomillashtirish bo'yicha yangi ilmiy va amaliy tadqiqotlar, metodik qo'llanmalar yaratish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar o'zaro hamkorlikda ishlashi orqali axloqiy tarbiyada real natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva, S. U. (2023). O'quvchilarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda oila va maktab hamkorligi. *Pedagogik innovatsiyalar jurnali*, (2), 60–64.
2. Allport, G. W. (1955). *Becoming: Basic considerations for a psychology of personality*. Yale University Press.
3. Jabborova, G. S. (2022). Axloqiy tarbiya jarayonida pedagogik yondashuvlar. *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*, (4), 45–50.
4. Karimov, B. T. (2020). *Shaxs tarbiyasi va rivojlanishida axloqiy qadriyatlarning o'rni*. Ilm ziyo.
5. Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. Harper & Row.
6. Nurmatova, D. (2020). O'quvchilarning axloqiy rivojlanishida diagnostikaning roli. *Zamonaviy ta'lim*, (5), 33–36.

7. To'xtayeva, M. A. (2019). *Axloqiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti*. O'qituvchi.
8. UNESCO. (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. UNESCO Publishing.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993>
9. Vygotsky, L. S. (1991). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical psychology]. Pedagogika.
10. Xasanboeva, N. X. (2021). *Pedagogik diagnostika asoslari*. Fan va texnologiya.